

Miljski polotok, nekateri pri nas mu pravijo tudi Ankaranski, najsevernejša okončina Istre, se med Koprskim in Miljskim zalivom (Baia di Muggia) dobrih šest kilometrov steguje v morje, pa tudi na široko komaj kaj manj. Zaliv med Miljami in tržaškim Škednjem pa je širok le tri kilometre. Tu so takoj po drugi svetovni vojni zakoličili državno mejo. Sredi petdesetih let so jo popravili in s prisoj nad Ankaranom prestavili na sleme, na ovršje polotoka.

Zaljubljeni v mulžansko narečje

Milje (Muggia) je največji kraj na polotoku, hkrati pa, poleg Trsta, edino mesto na Tržaškem. Ima več poimenovanj, Slovenci mu po domače pravijo tudi Mila, meščani pa Mugla v svojem mulžanskem narečju (muglisano). Prebivalci, teh je (v občini) 14 tisoč, so Miljčani ali Mulžani.

Kraj je nekakšen tujek na Tržaškem, saj je edina občina v pokrajini, ki zemljepisno sodi k Istri. Ločnica naj bi bila na potokih, ki se stekajo v Miljski zaliv, stoletja, zlasti pa med letoma 1420 in 1797, vedno vroča meja med Avstrijo in Benetkami, med cesarjem in dožem.

Tu so bili vselej v večini Benetkam vdani Miljčani, zdaj Italijani, ki še - tudi mladi - temperamentno tolčejo svoje precej arhaično beneško-istrsko narečje.

Po drugi svetovni vojni se je prebivalstvo Milj skoraj podeseterilo, saj si je v njih in okoliških vaseh nove domove postavilo veliko Italijanov, prišlekov s Koprskega. Slovencev je bilo v Miljah vedno razmeroma malo, jih je pa zdaj vendarle toliko, da imajo svoj vrtec, pevski zbor, zadrugo, skromno šolo in kar dejavno društvo Vesna.

Tesno, a prikupno jedro

Miljsko staromestje je tesno nabrano za mandračem na še deloma srednjeveško obzidanem prostoru. Kraj je nastal že v 14. stoletju, ko so se preživeli iz porušenih Starih Milj preselili k morju, takrat in še nekaj stoletij potem se je kraj imenoval Burgum Lauri. V zgodovinsko jedro naselja (300 krat 300 metrov) drži še četvero ohranjenih mestnih vrat, od devetih stolpov v obzidju pa stoji le še eden.

Na nevisoki vzpetini nad mandračem je vzorno vzdrževan Miljski grad iz 14. stoletja, poslopje v zasebni lasti, a so možni ogledi ob sobotah popoldne in ob nedeljah. Arheološki muzej je v Oberdanovi staromestni uličici, v lični beneški palači iz 15. stoletja. V stalni zbirki so izkopanine, najdene na območju Miljskega polotoka, zlasti v gradiščih oziroma kaštelirjih na mejnem slemenu. Največ eksponatov je iz rimske dobe in srednjega veka, a je nekaj tudi starejših.

V zgodovinskem jedru Milj tako rekoč ni avtomobilskega prometa, saj so ulice in uličice, trgi in trgi ter stopnišča in podhodi ponekod tako ozki, da se še dva zajetneža komaj srečata. Edini malo večji prostor je Marconijev trg, ob katerem stoji mestna hiša, sedanja iz leta 1852 (prenovljena 1934) je nastala na ruševinah prejšnjih magistratov, prvi je bil postavljen že leta 1256. Poslopje ohranja pročelje iz 14. stoletja in kip Markovega leva iz leta 1444.

Ob trgu stoji tudi župnijska cerkev sv. Janeza in Pavla iz 13. stoletja, gotizirana stoletje pozneje. Ponaša se s samosvoje oblikovanim pročeljem, ki ga krasita zelo lepa gotska rozeta iz leta 1467 in nad portalom v luneti relief Svete trojice in obeh cerkvenih zavetnikov.

Marconijev trg ponuja od zgodnje pomladi do pozne jeseni svojo omejeno prostranost gledališču in koncertom ter seveda številnim gostiščem.

Miljsko jedro ni ne veliko ne razkošno, je pa prisrčno in pisano. Zanimive podrobnosti se kažejo na vsakem koraku - kamniti grbi,

ocvetličeni balkončki morebitnih Julij, bifore in trifore, portretni reliefi, zvončki in tolkala ter napisi, ki oznanjajo (že pozabljena) lastništva, pobožna gesla bratovščin in nekdanja imena ulic. Vrstijo se miniaturne trgovine in globoko v kamnito drobovje hiš segajoče mračne, a glasne pivnice.

Karneval in frtalja, ponteroš in Goldoni

Miljsko jedro ni ne veliko ne razkošno, je pa prisrčno in pisano.

Milje slovijo po karnevalu. Stari zapisi povedo, da so na pusta leta 1162 lovili po mestu spuščenega in našemljenega bika. Stoletje in več so, v skladu z mestnim statutom iz leta 1611, za pusta prirejali Tezejev zmagoslavni ples, potem ko naj bi v labirintu pokončal Minotavra.

Zdaj je pustna norija manj tvegana; vsebuje mimohod otroških mask, nastope mažoretk in na pustno nedeljo slavnostni sprevod simbolično okrašenih voz. Obvezna je tudi orjaška frtalja, dolga 40 metrov, narejena iz tisoč in tisoč jajc ter preštevilnih jerbasov izbrane zelenjave.

Podobno kakor pusta proslavljajo z vesellicami in kulturnimi prireditvami tudi Martinove dneve, takrat je v ospredju kmečka tržnica s ponudbo pridelkov vse tržaške pokrajine. Prav tržnica, vsakdanji ponteroš, je še vedno privlačna za kupce s Koprškega, zlasti se v Milje odpravljajo počitnikarji z naše strani. Medtem ko se ob stojnicah gnetejo naši kupci, v starem mestu nisem nikjer srečal kakšnih naših radovednežev.

Tržaçani tudi radi prihajajo v Milje, še posebej na sprehode po okolici ter na prireditve in predstave miljskih gledališčnikov, z domačim govorom in s smislom za zdrav, a piker humor zbudjajo nostalgijo po starih časih. Pred nekaj leti so izzvali veliko pozornost z uprizoritvijo prirejene Goldonijeve igre o krčmarici Mirandolini, zgodbo so

humorno postavili v poletje 1914, ko je Trst napeto pričakoval ladjo Viribus Unitis z žrtvama sarajevskega atentata.

Tri pešpoti, marini in mandrač

Prvi kraj na italijanski strani meje, Sveti Jernej (San Bartolomeo), leži ob zalivu, imenovanem Draga Svetega Jerneja. V kraju je turistični kompleks Lazaret v nekdanji bolnišnici iz leta 1870 s kampom in marino. Na voljo je precej prenočišč in marina za plovila, dolga do sedem metrov. Od Svetega Jerneja se vzpneta na sleme Miljskega polotoka dve cesti, prva skozi Čampore (Chiampore, 165 metrov) in druga skozi Sveti Florijan (San Floriano). Obe cestici držita čez Staro Milje dol v samo Milje.

Sveti Jernej je izhodišče tudi treh pohodniških poti, označenih s črkami VK, SI in TM. Prva je Vertikala, pot slovenskega planinskega društva iz Trsta (njen severni konec je na tromejni Peči!), druga je Sentiero Italia, ki seže prav do juga Apeninskega polotoka, tretja pa je miljska transverzaliza - Traversata Muggesana.

Ponuja se nezahtevna hoja po mejnem slemenu, od koder se razdajajo širni razgledi, ne le na Trst, temveč mimo Miramara in Devina prav do vrhov Julijcev, Karnijcev in Dolomitov.

Miljsko zahodno predmestje Sveti Rok (San Rocco) ali Cindis je enako kakor Sveti Jernej izletniški in zlasti rekreacijski cilj Tržačanov, tamkajšnja marina je nadomestila nekdanjo ladjedelnico, ki je sto let gradila tudi večje potniške in vojne ladje; konec predprejšnjega stoletja je imela največji dok na Jadranskem morju, dolg 114 metrov. Porušili so jo sredi osemdesetih let. Najsodobneje opremljeno športno pristanišče ima 550 privezov za plovila, dolga do 35 metrov. Nad marino je veliko apartmajsko naselje.

Stoletja zvesti beneškim dožem

Leta so se v Miljah zbrali tisoči bojevnikov iz vse Evrope, namenjeni na četrti križarski pohod na Jutrovo.

Stare Milje (Muggia Vecchia, 172 metrov), današnja visoka četrt (ne samo po legi) razkošnih vil, so novodobni naslednik davnega utrjenega selišča (Castrum Muglae), nastalega na ilirskih in rimskih temeljih.

Zapis iz leta 1202 beleži, da so se takrat v Miljah zbrali tisoči bojevnikov iz precejšnjega dela Evrope, namenjeni na četrti križarski pohod na Jutrovo. Za Milje je bil to vsekakor slovesen in časten dogodek, navrgel pa je tudi nemalo denarja. Miljčani so kuhali in pekli za lakoto in popotnico več tednov čakajoče petične plemiške množice.

Takrat je sam dož Enrico Dandolo, ki je poveljeval tej vojski, prijezdil gor na Staro Milje in se dal blagosloviti; hkrati pa je sprejel prisego Miljčanov, da bodo večno naklonjeni Benetkam, čeprav so takrat še deloma priznavali tudi oglejsko patriarhovo oblast. Zavezali so se, med drugim, da bodo Benetkam pomagali odganjati dalmatinske pirate in da ne bodo pozabili vsako leto poslati dožu 25 tovorov dobrega vina.

Leta 1345, ko je divjala vojna med Benetkami in Genovo, so ligurski vojščaki zasedli, oplenili in do tal podrli Staro Milje. Približno desetletje pozneje, ko je bil sklenjen večni mir med sredozemskima sovražnicama, so Miljčani začeli graditi novo naselje spodaj ob morju.

Biser romanske arhitekture

Prizaneseno je bilo samo Marijini cerkvi, triladijski baziliki, ki velja za najstarejšo na Tržaškem; nastajati je začela že v desetem stoletju na temeljih starokrščanskih prednic. Ob nedavni obnovi so iz poznejših dozidav izluščili prvinsko romansko stavbo, odkrili so tudi freske iz 12., 13. in 14. stoletja.

Na severni steni je upodobljeno mučeništvo svetnikov Štefana in Lovrenca, na južni pa prizori iz Kristusovega in Marijinega življenja. Posebej razpoznavni sta podobi sv. Krištofa in sv. Katarine Aleksandrijske, zadnje v slovesni opravi kraljične, kar je tudi bila. V cerkvi je svojevrstno oblikovana kamnita prižnica na stebričih, domnevno iz devetega stoletja.

Po preselitvi naselja in župnije k morju je staromiljska cerkev postala romarska, tu so se zbirali božjepotni pohodniki iz širšega kopenskega zaledja, namenjeni bodisi v Rim bodisi celo v Palestino. Od tam so z beneškimi ladjami jadrali svetim krajem in velikim negotovostim naproti.

Staromiljski arheološki park je na ogled v neposredni soseščini cerkve. V zadnjih 20 letih so arheologi med gradnjo vil in speljavo cest napraskali kar nekaj srednjeveških in še zgodnejših izkopenin, tako ostankov stavb kakor tudi nemalo predmetov. Precej najdb hranijo v mestnem muzeju, nekaj pa jih je razstavljenih v parku, ki je prosto dostopen in opremljen z informativnimi tablami.

Raziskave in izkopavanja se še nadaljujejo. Na površju, kjer sta stali veliki predrimski gradišči, na Kaštelirju (Castellier, 244 metrov) in Sv. Mihaelu (San Michele, 197 metrov), kjer so našli tudi ostanke bivališč iz kamene in bronaste dobe.

Korošci: kamen in kosila

Neposredno pod Kaštelirjem stoji velika vas Korošci (Santa Barbara, 185 metrov). Koroščani ali Hribani so se vse do let po drugi svetovni vojni dajali s kamnom, imeli so številne majhne kamnolome izjemno kakovostnega peščenjaka.

Tu so kamen grebli že Rimljani za stavbe v Trstu, Gradežu in Ogleju. Tudi Benečani so vedno cenili miljski kamen, precejšen del mostov v

Benetkah in cerkev sv. Justa v Trstu so iz tukajšnjega trdnega peščenjaka. Številni so zaslužili tudi s prevozom kamna do morja in po njem, nekateri pa so se lotili tudi klesanja. Svoj čas je bilo v vasi tudi po sto kamnosekov, po vojni pa so zadnji odnehali, ko je v petdesetih letih popravljena meja v jugoslovansko korist odrezala njihove najboljše kamnolome.

Koroščanke pa so slovele po svojih kosilih, ki so jih pripravljale kar na veliko in jih potem nosile delavcem v tovarne, obrtnije in ladjedelnico.

Poslavljam se od Milj in se peljem proti vasem pod skalovjem Socerba. Miljsko vzhodno predmestje je nekdanja vas Farned (Farnei), kjer se je iz leta 1902 na vodnjaku ohranil neoporečen furmanski napis: »pite konici bistro vodo, vi pa vosniki vince sladko.«

Industrija je požrla sadovnjake in vrtove

Prečkam glavno cesto Koper-Trst, kjer se prepletajo ostanki starih vasi in novejših naselij z industrijo, ki je po drugi svetovni vojni postala prevladujoča na ravnem, na nekdanjih solinah med Miljskim zalivom in socerbsko skalno gmoto. Tu so zraščena naselja - Oreh (Noghera), Štramar (Stramare) in Žavlje (Aquilinia).

Svoj čas je bila tukaj med Osapsko reko in Glinščico vedno navzoča huda napetost med avstrijskim Trstom in beneškimi Miljami, spopadi so potekali tako rekoč vsak dan. Eni in drugi so sebi v prid zamenjevali tokova obeh rečic, teptali vrtove, zasipali soline in pulili trto.

Še posebej hudo je bilo leta 1511, ko Benečani niso dovoljevali, da bi čez njihovo ozemlje cesar Maksimilijan I. jezdil na kronanje v Rim. Cesarski so takrat naskočili Milje, a so jim domači brambovci preprečili, da bi se izkrkali. Leta 1615 je miljsko in tržaško ladjevje uprizorilo v zalivu med mestoma pravo pomorsko bitko, v kateri sta bili obe strani poraženi. Sto let pozneje (1719) je cesar Karel VI. zadal

Miljam hud udarec, ko je razglasil Trst za prosto pristanišče. Najhuje pa je šele prišlo ... Ko je nepovratno ugasnila doževa oblast, je padlo Milje pod Avstrijo, a še posebej pod Trst, ki je takrat brez milosti na vsakem koraku škodoval Miljam. Večina miljskih pomorščakov se je preselila na tržaško stran zaliva, ki ni bil več meja.

Po drugi svetovni vojni je industrija preplavila sadovnjake in vrtove številnih slovenskih vasi in vasic. Najbolj prizadete so bile vedno Žavljje, kjer se Glinščica (Rosandra) izliva v morje. Tu so leta 1934 zgradili rafinerijo nafte, ki je delovala dobrih 50 let. Konec šestdesetih let pa je nastal naftni terminal, od koder držita glavna cevovoda čez Alpe do Donave, do Ingolstadta in Dunaja. Ta nafta pomeni precejšen del (do 80 odstotkov) tržaške pristaniške dejavnosti.

Po letu 1949 ustanovljena industrijska cona je tu sprejela vsakršno veliko in malo industrijo. Kaj pa se napoveduje Žavljam v bližnji prihodnosti? Stopnjevanje industrijskega - uplinjevalnega - nasilja, ekološko skrajno škodljivega in tudi nevarnega za širše območje Tržaškega zaliva. Ni še ugasnil strašljiv spomin na atentat na naftno rafinerijo pred 40 leti ...

Po dolini se peljem ob Osapski reki navzgor. Pod vasico Vinjan (Vignano, 25 metrov), kjer so še med obema vojnama kopali ilovico, je nastalo pravo pojezerje - Na Močvircih (Laghetti di Noghera). Ob 15 jezercih so sprehajališča, ohranja pa se zanimivo, tudi precej redko, vodno rastlinje in živalstvo. Tudi vodne ptice niso redke, zlasti so opazne številne črne liske.

Dober kilometer naprej tik pred mejo straži zaselek Križpot (Crociana, 17 metrov), kjer se v hribe odcepi cesta proti tržaški Bržaniji, naselju, utesnjenemu med obmorsko industrijo in visokim mejnim Kraškim robom s Socerbom (389 metrov) in Malim Krasom (457 metrov).

Kako do Milj

Milje so dostopne po številnih cestah ... Iz Ankarana mimo Debelega rtiča ter ob morju skozi Sveti Jernej ter mimo Tenkega rtiča in skozi predmestje Sveti Rok. Iz Ankarana čez Hrvatine in nato skozi Cerej, vas na obeh straneh meje. Iz Škofij skozi Rabujez (Rabuiese) in Farnet (Farnei). Od Črnega Kala skozi Osp in Oreh. Iz Trsta skozi Žavlje (11 kilometrov); avtobus (št. 20) vozi v Milje na redni progi s tržaške glavne železniške postaje. Iz Milj vozita krajevna avtobusa (št. 27 in 50) na Stare Milje. Zemljevida, ki prideta prav: naš izletniški Kras in Primorje (1.50.000) in italijanski (a dosledno dvojezični!)

Vir: Drago Kralj. 2011. Male Milje na vrhu Istre. Finance.